

*Jubileum*uitgave

ivn natuur
educatie
Westerkwartier e.o.

Voorwoord

Voor u ligt het jubileumblad van IVN Westerkwartier. In 2025 bestaat onze afdeling 75 jaar! We zijn daarmee een van de oudste IVN-afdelingen van Nederland. En met meer dan 300 leden zijn we ook één van de grotere afdelingen. Daar kunnen we trots op zijn!

Dit jubileum laten we natuurlijk niet ongemerkt voorbijgaan. Het is een prachtige gelegenheid om de natuur in het Westerkwartier en onszelf extra op de kaart te zetten. Naast de organisatie van de nodige jubileumactiviteiten hebben we voor deze gelegenheid een jubileumblad samengesteld. Dit jubileumblad in magazinevorm wordt eenmalig uitgegeven als feesteditie en als bewaarexemplaar voor leden, donateurs en overige relaties. U vindt hier artikelen over natuur, landschap, historie en natuurlijk onze activiteiten in de gemeente Westerkwartier.

Ik wil hier als voorzitter mijn enorme waardering uitspreken voor al die actieve leden in onze afdeling. Zij zorgen immers in hun vrije tijd voor de voorbereiding en uitvoering van de vele activiteiten: excursies, inventarisaties, jeugdactiviteiten, wandelingen, lezingen. Allemaal gericht op het bijbrengen van kennis van en liefde voor de natuur. En dan zijn er ook de mensen, die de algemene organisatie van de afdeling op zich nemen: de ledenadministratie, publiciteit, bestuur.

Allemaal vrijwilligers! Zonder al die ruim 40 mensen zou onze afdeling niet kunnen bestaan.

Er staan ons - ook na dit jubileumjaar - veel uitdagingen te wachten: de natuur heeft het niet makkelijk. Laten we er met z'n allen aan doen wat we kunnen.

Voor nu: veel leesplezier!

Ad van Alphen

Colofon

Uitgave van IVN Westerkwartier e.o.

IVN Natuureducatie is een vereniging van vrijwilligers en beroepskrachten die zich richt op een duurzame samenleving. Verspreid over Nederland heeft IVN 162 afdelingen. Binnen deze lokale afdelingen zijn meer dan 30.000 leden en vrijwilligers actief. De leden zetten zich actief in om jong en oud te laten beleven hoe leuk, gezond én belangrijk natuur is. Dat doen we met natuuractiviteiten, cursussen, projecten en campagnes. Zelf leren en doen staan altijd centraal.

IVN Westerkwartier e.o. is één van de vijf lokale afdelingen in de provincie Groningen en bestaat uit meer dan 322 leden.

Informatie

Email: ivnwesterkwartiereo@gmail.com

Website: www.ivn.nl/afdeling/westerkwartier-eo/

Bestuur

Voorzitter: Ad van Alphen

Secretaris: Lisette de Vries

Penningmeester: Jannie Reinders

Lid: Willem de Vries

Ledenadministratie: Herman de Meijer

Redactie

Herman de Meijer, Bonno Perdok, Theo Wösting, Lisette de Vries

Foto's: IVN Westerkwartier

Vormgeving: Johan van den Tol, Zuidhorn

Drukwerk: Editoo, Kazemat 28, 3905 NR

Veenendaal

© IVN Westerkwartier e.o. 2025

Inhoudsopgave

4 Over IVN Westerkwartier

6 Het Westerkwartierpluspad

THEO WÖSTING

8 Plantenwerkgroep

MARIJKE AKERBOOM

9 Werkgroep natuurfotografie

THEO WÖSTING

10 Het dijkenslandschap in het Westerkwartier

THEO WÖSTING

12 Het wierdenlandschap van Middag-Humsterland

BONNO PERDOK

14 Ervaringen met de Oude Riet in tien verhalen

JOOST ESKEs

18 Vogelwerkgroep

BONNO PERDOK

19 Natuurwerkgroep

LAURA GALL

20 Wegdorpenlandschappen in het zuidelijk Westerkwartier

GARMT RENKEMA / HERMAN DE MEIJER

21 Het wegdorpenlandschap met houtsingels

GARMT RENKEMA

24 Het wegdorpenlandschap op laagveen

HERMAN DE MEIJER

26 Het heide- en veenontginningslandschap

HERMAN DE MEIJER

28 Werkgroep Eten uit de Natuur

JANNIE REINDERS

29 Werkgroep microscopie

LISETTE DE VRIES

30 Pareltjes in het landschap

HERMAN DE MEIJER

Over IVN Westerkwartier

We laten jong en oud beleven hoe leuk, gezond én belangrijk natuur is. Dat doen we met natuuractiviteiten, cursussen, projecten en campagnes. Zelf leren en zelf doen staan altijd centraal.

We merken steeds meer dat de vanzelfsprekende relatie tussen mens en natuur afneemt. Cultuurgebieden worden steeds intensiever gebruikt waardoor de natuur bedreigd wordt. Ook in onze regio zien we een toenemend verlies van de biodiversiteit. IVN Westerkwartier wil vanuit de sterke lokale verbondenheid met- en betrokkenheid bij het Groningse Westerkwartier helpen die relatie te herstellen.

IVN Westerkwartier e.o. is in 2019 ontstaan uit de samenvoeging van twee in het Westerkwartier actieve IVN-afdelingen: IVN Grootegast e.o. en IVN Leek-Nietap. Beide afdelingen bestonden reeds meer dan 60 jaar en werkten veelvuldig en op meerdere terreinen samen.

Waar wij zijn

Het werkgebied van IVN-afdeling Westerkwartier e.o. betreft de gemeente Westerkwartier, met als uitstapje over de grens het Drentse dorp Nietap en het buurtschap Terheyl (vandaar de "e.o." in onze afdelingsnaam). Het gebied loopt van Noord-Drenthe via oude streekdorpen op zandruggen met een coulisselandschap, naar een open weide- en akkergebied op kleigrond. De grote variatie in landschap en natuur heeft landschapselementen zoals houtsingels, poelen, pingoruïnes en petgaten. Het Westerkwartier kent veel natuurgebieden. Al deze gebieden hebben hun eigen specifieke karakter. Natuur- en cultuurhistorisch waardevol is het unieke beekdal van de Oude Riet dat door heel het Westerkwartier soms metershoge en honderden meters brede verhogingen en geulen in het landschap achterliet.

Wat wij doen

In je eigen tuin, op je balkon, in de buurt en onderweg: IVN laat jong en oud overal de natuur beleven. Wij willen de natuur dichterbij mensen brengen en de mensen dichterbij de natuur. Om dit te realiseren organiseren we activiteiten. We proberen daarbij zoveel mogelijk de historische, geografische, landschappelijke en

IVN
(Instituut Voor
Natuurbeschermingseducatie)
verbindt mens en natuur.

IVN Westerkwartier is onderdeel van de Landelijke Vereniging IVN-Natuureducatie, die 162 lokaal actieve afdelingen heeft, en geeft een regionale invulling aan de missie en visie van de Landelijke Vereniging IVN Natuureducatie.

culturele aspecten van het Westerkwartier in onze activiteiten te betrekken.

Een actueel overzicht van onze activiteiten is te vinden op onze website www.ivn.nl/afdeling/westerkwartier-eo/

- We organiseren fietstochten, excursies en wandelingen waarbij het landschap centraal staat.
- We organiseren themabijeenkomsten die voor iedereen toegankelijk zijn.
- Onze vrijwilligers zijn georganiseerd in verschillende actieve werkgroepen.
- We voeren inventarisaties uit.
- Wij willen de verbinding tussen natuur en mens doorgeven en daarbij de beleving centraal stellen.

Wat wij willen

Het Westerkwartier is een uniek gebied met een eigen landschap. Diverse organisaties en instellingen zijn betrokken bij de natuur en de gebiedsontwikkelingen in de regio. Wij willen een betrouwbare, deskundige en meedenkende partner zijn in ontwikkelings- en gebruikskeuzen die gemaakt worden t.b.v. het gebied. Ook willen we oog, oor en stem zijn van en voor de Westerkwartierse natuur- en milieubelangen. Het thema duurzaamheid moet een centrale plaats innemen in de missie van IVN met als slogan: 'gezonde' natuur draagt bij aan gezonde mensen.

Iets voor jou?

IVN Westerkwartier is een levendige en boeiende organisatie die, zeker in deze tijd, het verschil kan maken. De natuur - en de bedreiging daarvan - komt steeds duidelijker op de agenda te staan. Duurzaamheid is voor ons meer dan een loos begrip. Daar waar wij kunnen en waar we kansen zien zullen we met zorg, focus en creativiteit aandacht aan duurzaamheidsaspecten geven, alles ten behoeve van het welzijn van onze planeet.

Lid worden van IVN

Leden van IVN ontvangen 4x per jaar het landelijke magazine Mens en Natuur. Daarnaast ontvangen leden de lokale digitale nieuwsbrief. Bij aanmelding koppelt het landelijk bureau een nieuw lid aan een lokale IVN-afdeling. Deze afdeling neemt rechtstreeks contact op om het nieuwe lid te informeren over hun activiteiten. Aanmelden kan bij de landelijke Servicedesk via 020 622 81 15 of via info@ivn.nl.

ivn natuur
educatie
Westerkwartier e.o.

IVN Westerkwartier en het Westerkwartier*plus*pad

tekst

THEO WÖSTING

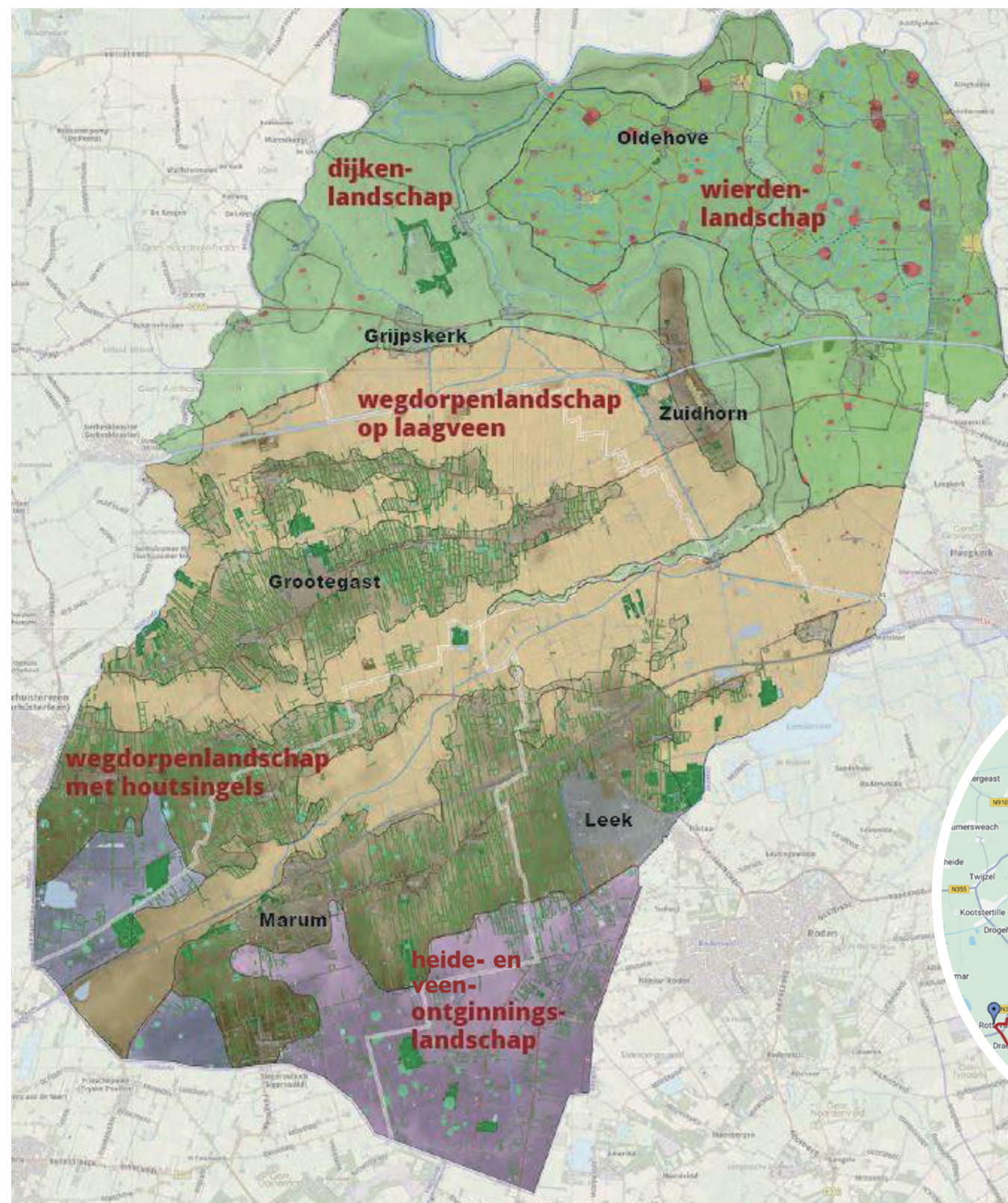
In 2025 viert de afdeling IVN Westerkwartier haar 75-jarig jubileum. De naam is nogal aan verandering onderhevig geweest, maar de uitgangspunten en het aandachtsgebied niet.

Onze afdeling heeft al die jaren steeds het belang van natuur en milieu onder de aandacht van een groot publiek willen brengen, door mensen via allerlei activiteiten kennis te laten maken met de natuur en het landschap in de eigen omgeving. Die eigen omgeving valt in ons geval ongeveer samen met de grenzen van de gemeente Westerkwartier, die na een gemeentelijke herindeling per 1 januari 2019 ontstond.

Al zo'n 25 jaar geleden nam Jannie Reinders het initiatief om een rondwandeling samen te stellen die recht zou doen aan de gevarieerde natuur- en landschapselementen van wat toen nog de regio Westerkwartier was en die deze voor de geïnteresseerde natuurliefhebber zou ontsluiten. Zij deed dit onder andere door de vier toenmalige gemeenten Grootegast, Marum, Leek en Zuidhorn te verbinden met twee LAW (Lange-Afstand-Wandelpaden) routes: Het Zevenwoudenpad en het Domelapad. Dit is het Westerkwartier*plus*pad geworden. Het Domelapad is inmiddels opgegaan in het Drenthepad en het Zevenwoudenpad in het Friese Woudenpad. Het heeft jaren geduurd, voordat er geld beschikbaar kwam om de wandelroute te realiseren. De Werkgroep Streek

Initiatief (WSI) werd 'eigenaar' van de wandelroute, de vier (voormalige) Westerkwartiergemeenten wilden een deel van de kosten meefinancieren en zo kon er subsidie aangevraagd worden om een projectgroep te vormen om het geheel te realiseren. De rondwandeling werd in een wandelgids vastgelegd, die de naam "Westerkwartier*plus*pad" kreeg.

IVN Westerkwartier wil voor leden en belangstellenden graag de schoonheid en verscheidenheid van de natuur in onze gemeente belichten en laten zien met welke activiteiten en initiatieven wij ons als IVN-afdeling in onze gemeente (en omgeving) bezighouden. Het Westerkwartier*plus*pad leek ons daarbij een goede leidraad om dit inzichtelijk te maken. Bij de beschrijving van de verschillende naturomgevingen en onze bemoeienissen daarmee zal dan ook regelmatig worden verwezen naar deze rondwandeling, die vooral door onze mooie gemeente voert, maar daarnaast ook enkele aangrenzende gebieden aandoet: in het westen in Friesland (een ommetje langs Drachtstercompagnie, Rottevalle en Surhuisterveen), en in het zuiden in Drenthe (door de Onlanden). Vandaar de "plus" in de naam van de rondwandeling.

Er is voor het Westerkwartier*plus*pad een website gemaakt (www.westerkwartierpluspad.nl), waarop veel (actuele) route-informatie te vinden is. Men treft hier bijvoorbeeld ook de GPS-gegevens van de route en de alternatieve routing via het wandelknooppunten-netwerk aan. Gebruik maken van het wandelknooppunten-netwerk wordt aanbevolen, omdat de oorspronkelijke markering van het pad voor een deel al verdwenen is! Verder kan men via deze site het routeboekje bestellen.

Onderstaande afbeelding is ook terug te vinden op de website van het Westerkwartier*plus*pad en geeft een beeld van de totale rondwandeling.

Werkgroep Planten

tekst

MARIJKE AKERBOOM

De plantenwerkgroep organiseert verschillende soorten activiteiten door het hele Westerkwartier en soms daarbuiten. We gaan op excursie naar de mooie stukjes natuur in onze uitgestrekte en afwisselende gemeente. Soms gaan we vrijblijvend inventariseren welke planten we allemaal tegenkomen. Een andere keer doen we dit in opdracht, omdat een organisatie als bijvoorbeeld Staatsbosbeheer of andere grondeigenaren graag willen weten hoe het is gesteld met de vegetatie en biodiversiteit op hun terrein.

We beginnen met de stinzenplanten in het voorjaar en eindigen met paddenstoelen zoeken en determineren in het najaar. In de winterperiode organiseren we andere activiteiten, zoals: een wandeling om bomen in de winter te herkennen, een avondje "Heukelen" (planten determineren aan de hand van de Flora van Heukels), of winterknoppen herkennen. En uiteraard doen we mee aan de eindejaarsplantenjacht: een door Floron georganiseerde, landelijke, zoektocht naar planten die eind december nog, of weer, in bloei staan.

De meeste activiteiten voeren we met onze eigen werkgroep uit, maar een aantal keer per jaar is een excursie bedoeld voor iedereen in het Westerkwartier,

bijvoorbeeld gericht op stinzenplanten of "stoeplantjes kijken".

Het kennisniveau in de groep is heel verschillend en dat maakt het ook zo leuk. De één weet veel van grassen en zeggen, de ander van bomen en weer anderen zijn nog beginners in het herkennen van planten. Kennis delen, of juist veel leren, alles kan!

Het leukste aan de plantenwerkgroep is het enthousiasme. Regelmatig liggen we op onze knieën tussen de planten, omringd door boeken, turend, ruikend, discussiërend en vol verwondering over het plantje voor onze neus. "Is het nou die? Of toch deze". Alsof dat op dat moment het belangrijkste is in de wereld. Soms komen we daarom niet verder dan een paar honderd meter, maar meestal wandelen we een aantal kilometers.

Onze excursies zijn over het algemeen op woensdagochtend of woensdagavond. Meestal zijn we met vier tot acht personen tijdens een excursie.

Vind je het leuk om wilde planten te leren kennen? Ga dan een keer met ons mee en kijk of de plantenwerkgroep ook iets voor jou is.

Werkgroep Natuurfotografie

tekst

THEO WÖSTING

In de werkgroep natuurfotografie vinden leden elkaar die hun aandacht voor de natuur willen koppelen aan een andere passie die ze hebben (of bezig zijn te ontwikkelen): het vastleggen en delen van hun ervaringen/belevingen/waarnemingen door middel van fotografie. Dit vormt het uitgangspunt voor de activiteiten die door deze werkgroep worden ondernomen. Vaak krijgen die de vorm van excursies met een specifiek thema, waarbij dan doorgaans geschikte of kansrijke locaties worden uitgezocht.

We vormen een gemêleerd gezelschap, met kennis en kunde op diverse niveaus. Maar dat maakt niet uit: we kunnen veel van elkaar leren op het gebied van fotografische inzichten en technieken. De aard en kwaliteit van de gebruikte apparatuur is daarbij van ondergeschikt belang.

In 2024 heeft de werkgroep een aantal foto-activiteiten kunnen uitvoeren in o.a. de volgende gebieden: Noorderriet (het NAM-park bij Grijskerk), Lauwersmeer (bij vogelkijkhut De Baak), Peebos, Natuurschoonbos (Nietap), Trimunt en Lettelbert. De thema's waren steeds verschillend (planten, vogels, landschap, herfstkleuren, paddenstoelen, wintervogels), maar het enthousiasme van de deelnemers was onverminderd

groot. Twee hobby's (natuur en fotografie) met elkaar combineren werkt dan ook heel inspirerend. Ook het combineren van activiteiten van verschillende werkgroepen werkt aanstekelijk. Daar gaan we de komende tijd zeker mee door.

En ja, als je de natuur als onderwerp van je activiteiten kiest, loop je het risico dat je onderwerp niet meewerkt. Enkele activiteiten zijn dan ook niet doorgegaan vanwege te slechte weersomstandigheden. In de jaarvergadering van onze werkgroep wordt het beoogde activiteitschema voor het komende jaar vastgesteld. Dit schema is terug te vinden op de website van IVN-Westerkwartier, op de pagina van de werkgroep. Hopelijk kunnen we binnenkort weer met aantrekkelijke activiteiten plezier beleven aan onze gemeenschappelijke hobby.

De leden van de werkgroep natuurfotografie hebben de meeste van de in dit magazine afgebeelde foto's verzorgd.

Het dijkenlandschap in het Westerkwartier

tekst
THEO WÖSTING

Polder met boerderij

We volgen, bij het schrijven over de verschillende landschapstypen en bijbehorende aandachtspunten in de gemeente Westerkwartier, zoveel mogelijk de route die in 2011 werd gepubliceerd in een wandelgids met de titel Westerkwartierpluspad.

De routebeschrijving begint bij het station van Grijpskerk. Vandaar voert de route de wandelaar in noordelijke richting naar de noordzijde van de gemeente.

Het Westerkwartierpluspad is overigens uitgezet als rondwandeling en je kunt dus op ieder punt van de route beginnen aan deze uitdaging! Maar we gaan nu dus richting het noorden van de gemeente.

In het noorden van het Westerkwartier liggen de zeekleipolders van het westelijke deel van het oude ommeland Middag-Humsterland. Ze ontstonden vanaf de 12e/13e eeuw toen grote delen van de Lauwerszee (waaronder ook het vroegere eiland Humsterland, in

het westen en voor een deel ook het oorspronkelijke eiland Middag, ten oosten daarvan) systematisch werden ingepolderd. In het kaartdeel in de cirkel op de foto is de geschiedenis van die inpoldering goed af te lezen. Te zien is dat de vroegste inpolderingen met name plaatsvonden in de driehoek Pieterzijl – Visvliet – Grijpskerk. De geschiedenis en verdere ontwikkeling van met name het oostelijke deel van Middag-Humsterland worden in het volgende artikel (“Het wierdenlandschap van Middag-Humsterland”) verder beschreven. Het gebied dat we hier behandelen kenmerkt zich door de dijken, met daartussen grote open ruimtes en vergezichten, met daarin vaak monumentale boerderijen. Dit

deel van het Westerkwartier wordt tot het dijkenlandschap gerekend. Dit dijkenlandschap strekt zich in de provincie Groningen nog veel verder in oostelijke richting uit en gaat ongeveer ter hoogte van Oldehove over in het wierdenlandschap, waarvan de oorsprong al veel ouder is en dat tot aan de oostgrens van de provincie en verder doorloopt.

De ontwikkeling en bouw van de dijken begon ongeveer in de 12e eeuw. Het initiatief daartoe ging vooral uit van de steeds maar groeiende kloosters en abdijen in de regio, zoals Oldeklooster, Thesinge en vooral ook de grote abdij van Aduard. De kloostergemeenschappen groeiden en er moesten steeds meer monden worden gevoed.

Dijk in de Ruigewaard

De vruchtbare klei om landbouw te bedrijven lag bij wijze van spreken buiten de kloostermuren, maar de onberekenbare en grillige Lauwerszee maakte met zijn steeds terugkerende stormvloeden en overstromingen structureel gebruik van de landbouwgrond eigenlijk onmogelijk. Die gronden moesten tegen het steeds weer terugkerende water worden beschermd. Daarom namen de kloosters de leiding in de waterbeheersing van de regio en gingen over tot bedijking en inpoldering en het toepassen van andere waterwerende constructies. Men maakte bij de aanleg van de dijken en andere waterwerken zoveel mogelijk gebruik van de geologische structuur van het gebied en dus vormden natuurlijke hoogten vaak de basis voor de aanleg van de dijken. Een belangrijke structuur daarbij vormde de keileemrug waarop o.a. de dorpen Zuidhorn en Noordhorn waren ontstaan. Er werden slimme constructies toegepast

bij de dijkenbouw en de afwatering zoals de toepassing van “klieven”: uitgeholde boomstammen, die met kleppen konden worden afgesloten om het water in één richting te kunnen laten afstromen. Eigenlijk liep de dijkenbouw vanaf die tijd door tot aan 1969, het jaar waarin de Lauwerszeedijk werd gesloten. Ook daarna is men niet gestopt: er loopt nu een omvangrijk project om de Lauwerszeedijk met een aantal meters te verhogen; dit om het hoofd te kunnen bieden aan de te verwachten stijging van de zeespiegel als gevolg van de opwarming van onze planeet.

We zijn even weer terug bij Grijpskerk, het vertrekpunt van de rondwandeling. Dit dorp is ontstaan aan het begin van de 15e eeuw, langs een oude zeedijk (De Roder genaamd) na de inpoldering van een kweldergebied ten noorden van het huidige dorp: De Ruigewaard. De naam “waard” komt nog regelmatig

Het Piepke, steentil bij Kommerzijl

terug langs dit deel van de route: op onze weg naar het noorden passeren we o.a. een boerderij met de naam “De Waard”, en vervolgen onze weg daarna eerst in oostelijke richting langs “De Oostelijke Waard-dijk”, om dan verder in noordelijke richting langs “De Ruige Waard” te wandelen.

De wandeling voert ons daarna langs Electra, gelegen aan het Reitdiep, waar één van de grootste gemalen van Nederland - de Waterwolf - al meer dan 100 jaar (en nog steeds) zorgt voor de waterhuishouding in het noordwesten van Groningen en de kop van Drenthe. Onder het dakoverstek van het imposante gemaal broeden vaak zwaluwen.

Vanaf Electra gaat het Westerkwartierpluspad in zuidelijke richting naar Niehove, dat als wierdendorp is begonnen (en eigenlijk in een veel ouder landschap ligt), om daarna in noord-oostelijke richting naar Oldehove te voeren. Dit dorp is gebouwd op een verhoogde kwelderrug en vormt ongeveer de begrenzing van het dijkenlandschap.

Vanaf Oldehove naar het oosten nemen de wierdendorpen in aantal toe (denk maar aan Ezinge, Feerwerd, Garnwerd) en beginnen een wezenlijk landschapskarakter te vormen. Vanaf hier spreken we dan ook over het wierdenlandschap, dat hierna wordt beschreven.

Het **wierden**landschap van Middag-Humsterland

tekst
BONNO PERDOK

Zicht op Niehove

Het wierdenlandschap is na het dijenlandschap het volgende landschapstype dat we tegenkomen tijdens onze wandeling over het Westerkwartierpluspad door het Westerkwartier.

Het Wierdenlandschap manifesteert zich in Middag-Humsterland. We volgen het Westerkwartierpluspad vanuit Grijpskerk richting Kommerzijl. Voorbij het Hoekje richting Kommerzijl, langs een van de oudste nog resterende dijken, zien we in het zuiden het ecologische park dat is aangelegd na de voltooiing van de ondergrondse gasopslag bij Kommerzijl. Dit park wordt door de plantenwerkgroep van het IVN veelvuldig bezocht om inventarisaties te doen. Onder andere de zeldzame parnassia is in dit park te vinden.

We lopen verder met het Kommerzijlsterriet aan onze rechterzijde, richting Electra. We lopen nu vanuit het noordwesten het Nationaal Landschap Middag-Humsterland binnen.

De geschiedenis van Middag (oostelijk deel) en Humsterland (westelijk deel) gaat ver terug, naar een tijd waarin deze gebieden ooit (schier) eilanden in de Waddenzee waren. Destijds was de zee nog veel groter en drong ver het Groninger land binnen. Dankzij de constante aanslibbing van klei is het gebied zeer vruchtbaar geworden, maar ook riskant voor menselijke bewoning. Om de gevolgen van deze overstromingen te minimaliseren, begonnen mensen vanaf ongeveer 500 voor Christus kunstmatige heuvels op te werpen, die we tegenwoordig kennen als wierden. Deze wierden boden beschutting tegen het wassende water en vormden veilige plekken voor nederzettingen. De karakteristieke elementen van

dit landschap, zoals de wierden, kwelderruggen, oude wadgeulen en de unieke verkavelingspatronen, vertellen het verhaal van de bijzondere ontstaansgeschiedenis.

Vanaf Electra lopen we langs Niehove, door Elsevier Weekblad in 2019 bekroond tot mooiste dorp van Nederland. Wandelend over de smalle kerkenpaden zou je niet zeggen dat dit kleine dorpje vroeger de hoofdstad van Humsterland was. Zoals je hier staat tussen de huisjes van rood baksteen, zo was het hier eeuwen geleden ook. De plek wordt al 2200 jaar bewoond!

Via Oldehove en Saaksum bereiken we Ezinge. De wierde Ezinge ligt op het voormalige schiereiland Middag en is al meer dan 2500 jaar bewoond. Het dorp is internationaal bekend vanwege de opgravingen van boerderijen en bijgebouwen, daterend uit de periode van 600 v. Chr. tot de vijfde eeuw na Christus.

Aduarderzijl, het Waarhuis

Aduarderdiep bij Brillerij

Ezinge, monument afgraving Van Giffen

Een bezoek aan Museum Wierdenland is zeker de moeite waard om meer over de geschiedenis van het gebied te weten te komen. Aan de voet van de wierde te Ezinge vind je 'Grasland Ezinge'. Een initiatief van Joke Buist (bewoner) en zoon Koos Buist (kunstenaar). De belangrijkste reden voor het starten van dit project is om mensen bewust te maken van de waarde van de natuur en hen dichterbij de natuur te brengen. De initiatiefnemers willen dit bereiken vanuit de pijlers: Natuur, Educatie en Kunst, die nauw met elkaar zijn verweven en elkaar versterken. Er is geen vast programma maar Natuur, Educatie en Kunst zullen met elkaar evolueren. In de loop der jaren zal vanuit de huidige situatie worden gewerkt naar een duurzame balans tussen de drie pijlers. De ontwikkeling van de percelen zal via het proces van "onderzoekend ontwerpen" vorm krijgen.

We lopen verder door Middag en passeren Aduarderzijl, Feerwerd, Garnwerd en Fransum voordat we Aduard bereiken. Het landschap wordt overheerst door onregelmatige blokverkaveling, die na de bedijking in stand is gebleven. De nog aanwezige prielen bleven de

landerijen begrenzen, waardoor het slotenpatroon een grillig verloop heeft. Ook de kerkepaden die in de richting van de kerk van Fransum liepen, volgen deze voormalige prielen. Vele van deze paden zijn in de loop der tijd verdwenen, enkele (zoals het pad waarop u loopt) zijn echter weer als fietspad ingericht.

Tussen Ezinge en Aduard ligt de Medenertilsterpolder. Het weidevogelgebied Medenertilsterpolder van Het Groninger Landschap ligt midden in het agrarische cultuurlandschap van Middag Humsterland. Het gebied is van oudsher een belangrijk broedgebied voor weidevogels, waaronder de grutto. In het gebied broedden tot voor kort grote aantallen grutto's. De aantallen zijn echter de laatste jaren drastisch afgenomen. Het is dan ook hoog tijd dat er maatregelen worden getroffen om deze afname te stoppen. Het Groninger Landschap, boeren uit de Medenertilsterpolder, Collectief Groningen West, de provincie Groningen en Prolander werken momenteel samen aan de verbetering van de leefomgeving voor weidevogels in de Medenertilsterpolder. Het Groninger Landschap maakt daarbij afspraken over aangepaste beheersmaatregelen, zoals

het tijdelijk langer vasthouden van het water in het gebied, het maken van kleine plas-dras gebieden in de weilanden, het gebruik van vaste stal mest en aangepaste maaidata. In de komende jaren wordt intensief gemonitord hoe de ontwikkeling van de weidevogels in het gebied plaatsvindt. Met alle betrokkenen wordt regelmatig overlegd en het veld ingegaan om samen tot een optimaal weidevogelbeheer te komen in deze polder.

We volgen het pad verder richting Den Horn en Oostwold. Tussen Oostwold en Enumatil is de afgelopen jaren een nieuw natuurgebied 'De drie polders' ontstaan als onderdeel van het project Gebiedsontwikkeling Zuidelijk Westerkwartier. Doel van dit project is om onder andere in het zuidelijk Westerkwartier natuurontwikkeling te combineren met de inrichting van waterbergingsgebieden. Tegelijk worden maatregelen genomen op het gebied van waterkwaliteit, recreatie, landbouw, landschapsherstel en leefbaarheid. De drie polders is van oorsprong een zogenaamd veenontginningslandschap. De rechte evenwijdige lijnen in het gebied geven de oorspronkelijke afwateringsrichting aan naar de Oude Riet.

Ervaringen met de Oude Riet in tien verhalen

tekst

JOOST ESKEs

Wat is er nou zo bijzonder aan het beekdallandschap de Oude Riet? Toch wel vooral dat dit ooit een zeearm was.

Rond 800 brak de kustlijn en ontstond de Lauwerszee. Een van de armen drong diep het achterland in en maakte van het Westerkwartier een 'zeeland'. Tussen de zandrug van Noordhorn en het eiland Humsterland stroomde de zee naar Den Horn en vandaar naar het westen om verderop zijn energie te verliezen. De Riet botste bij Boerakker op

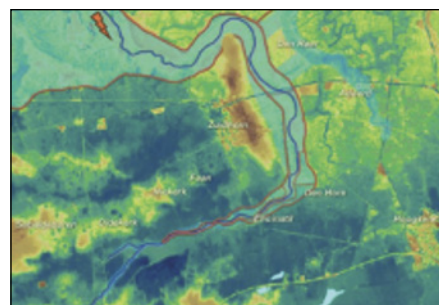
de stroom die vanuit de venen van Trimunt oostwaarts liep. Hier botste zout op zuur/zoet water en was de witte turf later zo matig van kwaliteit dat deze alleen voor armelui goed genoeg was.

De zee maakte het veenlandschap toegankelijk voor boeren op zoek naar land. Vanaf de oevers trokken ze de wolden in, verkavelden het land en groeven sloten voor ontwatering. Het wemelt hier van oude dijken als de Spanjaardsdijk, Dijkstreek en Dijkweg. Die sloten waren even noodzakelijk als noodlottig. De afwatering liet de slappe bodems in korte tijd meters inzakken. De kleibedding van de zeegeul/Oude Riet bleef op peil. Wat hoog was (het veen) zakte, de zeebodem kwam hoger te liggen. Het gebiedseigen water naar de zee dragen (lozen) werd door deze inversie (reliëfomkering) onmogelijk. De boeren kregen natte voeten, trokken verder de venen in en groeven nieuwe 'deepen' zoals Wolddiep, Matsloot, Lettelberterdiep en Hoendiep.

De dynamische wisselwerking tussen mens en beekdal wordt hier in tien korte verhalen aangestipt. We laten ons op de vloedstroom van noord naar zuid meedrijven richting de bron.

1

Kommer bij Kommerzijl

Hoogtekaart van het zuidelijk Westerkwartier met in rood de eerste dijken. In rood de gomerstorm bij Kommerzijl. In blauw de Oude Riet.

Het verhaal van de kust is er eeuwenlang een van overstromingen en moeizaam herstel. Na watersnoodrampen in de 12e eeuw legden de Groningers de eerste aaneengesloten dijken aan. Die waren niet sterk genoeg. Nieuwe overstromingen in 1219, 1220 en 1221 kwamen boven de kerktorens uit en eisten volgens de Duitse monnik Caesarius van Heisterbach 'honderdduizend slachtoffers'. Dat was overdreven, want zoveel mensen woonden hier bij lange na niet. De situatie bleef zo. In 1570 teisterde de Allerheiligenvloed het land. In 1577 braken de dijken, in 1587 liep het zeewater van het Reitdiep tot aan de Groningse A-poort en in 1595 gebeurde dat weer. De Humsterlanders hadden weinig trek om de dijken weer

te herstellen. De toestand was er desolaat.

Ook de Spaanse veldheer Verdugo ervoer de kracht van het tij. Om de omsingeling van de stad Groningen tijdens de Tachtigjarige Oorlog te breken probeerden zijn troepen in 1590 boven Kommerzijl een dam in de hier nog brede zee/Riet te bouwen. Die moest de verderop gelegen schans Niezijl isoleren. Midden in de zomer brak de Spaanse dam bij onverwacht noodweer. Heel wat mensen lieten er het leven. Pas na 1598 - in vreedstijd - zou de Oude Riet door een dam worden afgesloten van de zee. Voor het Reitdiep was dat pas in de 19e eeuw het geval.

2

Zoden aan de dijk

Stel, je fietst van Niehove naar Niezijl. Halverwege passeer je de oude dijk die Humsterland vroeger beschermde. Verderop stuit je op de Oude Riet. Ooit kon de zee hier tekeergaan. Nu rest een verlaten beek, snateren er eenden en andere kwakers. En potverdorie, ja, een blauwe schicht, de ijsvogel scheert voorbij. Maar even gaan zitten op het afgebladderde bankje.

Aan de overkant van de provinciale weg N355 liggen de boerderijen van Okswerd. Daar lag de oudste zeedijk van het Westerkwartier, de Roder. Het middeleeuwse dijkrecht kende allerlei verplichtingen voor de aanwonenden, onder andere waar ze zoden aan de dijk mochten zetten en waar ze die vandaan mochten halen. Later kwam de dijk iets noordelijker te liggen. Bij de kruising met de Balmahuisterweg ligt nog een oude kolk, een dijkdoorbraak uit de vijftiende eeuw. In de vorige eeuw is deze volgestort met bedrijfsafval en puin.

3

Huiveren op Humsterland

In 1547 brak er paniek uit in het Westerkwartier – elders was een netwerk van tovenaars opgerold. Hoewel in de steden niemand meer geloofde in sprookjes over betoverde koeien die geen melk meer gaven of behekste vrouwen die 'boeleerden' met de duivel, was dat hier wel anders! Op het platteland

vielen ruim dertig slachtoffers. In Midwolde liet de heer van Nienoord een stuk of wat 'tovenaressen' oppakken, veroordelen en de nek breken. Hoofdeling Hidde Jensema op Humsterland vond het optreden nog veel te slap. Verdachten werden gemarteld tot ze bekenden en anderen beschuldigden. Een van de slachtoffers was Katherina toe Mensema. Ze werd in 1552 terechtgesteld op de 'uterdijk' van de Oude Riet op de grens van de jurisdictie van Humsterland en Zuidhorn en op de overgang van water en land.

4

Neanderthalers bij Noordhorn

Ver terug in de tijd: in Noorderburen vonden lokale archeologen rond 2010 werktuigen van Neanderthalers, een mensenras dat zo'n 40.000 jaar geleden uitstierf. De zee was toen ver weg, via 'Doggerland' wandelde je zo naar Engeland. Sporen zijn ook gevonden bij Mander in Twente en bij het Drentse Peest. Is

er op een zeker moment een groep Neanderthalers vanuit Twente en Drenthe naar Noordhorn getrokken om hier even uit te rusten? De verbeelding slaapt nooit.

5

Het hoekje om bij den Horn

De Westerdijk van Den Horn naar Enumatil is een van de oudste wegen uit onze regio. De weg begon ooit als kleidijk die zelfs in de zomer vaak te nat was om over te reizen.

Drone beeld van Den Horn. Links de Hornsterheerd, midden het recente Hornpad en rechts de Westerdijk

De dijken van Zuiderweg, Hogeweg en de Westerdijk vingen ooit de zee op die vanaf Noordhorn in zuidelijke richting spoelde. De Westerdijk is nog altijd smal. Sprak men daarom rond 1500 van 'Aijngewech', enige of enge (smalle) weg?

De Hörnsterheerd is een monumentale boerderij. Bewoners ervan bedijkten al voor 1200 delen van de vruchtbare kwelders in deze hoek (horn). De stad Groningen liet in 1445 een brug slaan bij Enumatil, waar Hoendiep en Matsloot elkaar kruisten. Nu kon je via Dorkwerd naar Den Horn, Enumatil en Tolbert naar Friesland en de rest van de wereld.

Instappen bij de Auwemaklap

Hoewel de Matsloot nooit uitgroeide tot een grote of belangrijke vaarroute, was deze ‘sloot’ in vroeger tijd ook niet geheel verwaarloosbaar. Er werd tol geheven op passerende schepen en er ontstond zelfs een stoombootdienst die reizigers naar de stad bracht. Voor die reis moest je ongeveer drie uur uittrekken. De schroefstoomboot ‘Hoendiep’ van de Lettelberter ondernemer Ment Kleveringa kon maar liefst 60 personen vervoeren. De boot voer twee keer per week. We spreken over 1880!

**Stoombootdienst
Boerakker - Groningen.**

De ondergeteekende, MENT KLEVERINGA, schipper, ondernemer van een Stoombootdienst, wonende te Lettelbert, gem. Leek, brengt ter voldoening aan art. 2 der wet van 23 April 1880 (Staatsblad no. 67), ter algemeene kennis, dat hij met de Schroefstoomboot „Hoendiep,” ingericht tot vervoer van 60 Personen en Goederen, vanaf Dinsdag 17 Maart a.s. van Boerakker naar Groningen iederen Dinsdag en Vrijdag zal varen langs de Matsloot en het Hoendiep over Kret, Enumatil en Vierverlaten.

Het Hoofdkantoor is gevestigd te Boerakker bij A. ALBERTS.

Gelegenheid tot het in- en uitlaten van Reizigers bestaat te Boerakker, Kret, Auwemaklap en Enumatil.

DIENTSTREGELING.

Vertrek van Boerakker 's morg.	5.45 uur.
Aankomst te Kret	6.00 "
Vertrek van daar	6.05 "
Aankomst te Auwemaklap	6.55 "
Vertrek van daar	7.00 "
Aankomst te Enumatil	7.25 "
Vertrek van daar	7.30 "
Aankomst te Groningen	9.00 "

—

Vertrek van Groningen 's nam.	2.00 uur.
Aankomst te Enumatil	3.30 "
Vertrek van daar	3.35 "
Aankomst te Auwemaklap	4.00 "
Vertrek van daar	4.05 "
Aankomst te Kret	4.55 "
Vertrek van daar	5.00 "
Aankomst te Boerakker	5.15 "

Tarief voor passagiers.

	1e kaj.	2e kaj.
V. Boerakker n. Groningen	f 0.30	f 0.20
retour	- 0.55	- 0.35
" " " Kret	- 0.10	- 0.05
retour	- 0.20	- 0.10
" " " Auwemaklap	- 0.15	- 0.10
retour	- 0.25	- 0.15
" " " Enumatil	- 0.15	- 0.10
retour	- 0.30	- 0.20
" Kret " Groningen	- 0.30	- 0.20
retour	- 0.55	- 0.35

DE TOLBERTER PETTEN.

Een dorado voor watervogels en visschen drooggemalen.

Deze week is een begin gemaakt met het uitzetten en de normalisatie van de Matsloot bij Enumatil, het afwateringskanaal van de Tolberterpetten en achterliggende landen.

Het ligt in de bedoeling van de N.V. Ontginningsmaatschappij „de Vereenigde Groninger gemeenten” om van Enumatil af kleigrond te vervoeren naar het Kret om aldaar dijken te maken langs de te normaliseeren Matsloot.

De bochten zullen aldaar uit het kanaal worden gemaakt.

Een 60-tal werkloze schippers uit Groningen en Delfzijl zullen voor het vervoer van den grond zorg dragen en werklozen uit verschillende gemeenten zullen het graafwerk verrichten.

Het waterschap Westerkwartier, dat eigenaar is van de Matsloot, zal het vaarwater zien veranderen in een boezem, waarlangs dijken zullen worden opgeworpen.

Indien de Tolberterpetten zullen zijn omringd, voor zoover noodig, van dijken en deze een polder in zich zullen hebben gesloten, zullen de landen ter grootte van pl.m. 250 H.A. drooggemalen, geëgaliseerd en herschapen worden in vruchtbare landen.

Over een jaar of drie zal dit woeste gedeelte van de gemeente Leek, dat nu een dorado is voor watervogels en visschen en des zomers voor de hengel-

Dorado langs de Matsloot

In de jaren vanaf 1930 waren veel mensen straatarm. De regering liet werklozen stempelen of zette ze aan het werk in ontginningsprojecten. Het halve land ging op de schop om van ‘onlanden’ akkers en weilanden te maken. Beken werden gekanaliseerd, moerassen gedempt, boeren aan het werk gezet. In het Westerkwartier liet de N.V. Ontginningsmaatschappij ‘de Vereenigde Groninger gemeenten’ de Tolberterpetten ontginnen. Dat was een fors plas-dras gebied, dat te nat was om daar te kunnen boeren. De Matsloot werd ‘genormaliseerd’, lees: rechtgetrokken. Klei van de kleidijken werd afgeschraapt om dijken langs de Matsloot op te werpen.

Van boven af

Een jaar of twintig geleden reed ik naar Peebos voor een gesprek met Staatsbosbeheer over nieuwe fietspaden in het Westerkwartier. Maar... als kersvers raadslid was ik even enthousiast als onwetend. De boswachter bromde dat de voorstellen schadelijk waren voor vogels of planten of allebei en de gemeente had geen geld. Via de Beldam reed ik naar huis en zag hoe mooi het hier was. Toen Platform Oude Riet het dal in 2021 met een drone in beeld bracht, viel op hoe majestueus en verstild het weidse beekdallandschap was van de Marumerlage. En hoe gaaf de uitmonding van de Riet in het Kommerzijlsterdiep in het zo lege land boven de Friesestraatweg richting Niezijl.

Marumerlage van boven

De Oude Riet mondt uit in Kommerzijlsterdiep

Landmerk langs het Dwarsdiep

‘Laat de kinderen tot ons komen’, dachten we bij Platform Oude Riet. Laat hen nadenken over een

landmerk langs het Dwarsdiep. Brugklassers kregen les over dit beekdallandschap; daarna gingen ze op de fiets een kijkje nemen. Terug op school kregen ze de opdracht om een ontwerp te maken van een oude turftjalk, die hier dorpen als Boerakker en Lucaswolde voorzag van verzorgings- en levensmiddelen en om turf en bulkgoederen af te voeren naar de stad Groningen. De scheepjes zeilden tot aan de Balktil aan de weg naar Noordwijk en brachten zelfs de kermis mee. Daar konden ze dan keren. De kinderen kregen een paar maanden de tijd voor het ontwerp en de uitvoering van hun kartonnen en luciferhouten bouwwerken. Met de winnende ontwerpen benadert het platform kunstenaars en geldschietters om het beste idee uit te gaan voeren.

Bloementapijt langs het Oude Diep

In de jaren '80 schreef Jan Boerema met zijn broer Hedde een mooie geschiedenis van Marum en omgeving onder de titel ‘Vlijtige armoede en tonnen goud’. Dat goud sloeg op de turf die vanuit arm Nederland werd afgevoerd naar de rijkere landsdelen. Jan schreef nog niet zo lang geleden een prachtig verhaal over de hooilanden tussen Nuis, Niebert, de A7 en Oude Diep. In zijn jonge jaren was dit laagveengebied in de lente een ‘bloementapijt’ en waren ‘dotter- en koekoeksbloem de blikvangers’. Hij citeert de dichter Andries Doornbosch:

Ien 't noorden het heulaand met petten en sompen

'n Lustoord veur kiewiet, kemphoan en griet

Rusken en snielen bij bronnerge sloten

Meiers en heuers ien't verre verschieet.

Werkgroep Vogels

tekst
BONNO PERDOK

De **vogelwerkgroep van IVN Westerkwartier** heeft op dit moment 22 leden. Wij organiseren diverse activiteiten waaronder excursies, lezingen en cursussen. De excursies houden we in het Westerkwartier met af en toe uitstapjes naar Friesland (Nationaal Park Lauwersmeer), Gruttoland bij Wommels of de Surhuizermieden bij Surhuisterveen. In het najaar van 2025 gaan we kraanvogels bekijken in Natuurpark Dümmer bij Diepholz (Duitsland).

Genieten van vogels staat bij ons voorop. Van werkgroepleden wordt niet verwacht dat ze alles van vogels weten, dat is bijna onmogelijk. We leren van elkaar en genieten van de waarnemingen die we doen. Wat dat betreft is het Westerkwartier en omgeving een ideaal gebied om vogels te spotten. Bos-, weidegebieden en rietvelden (de Onlanden en Lauwersmeer) bieden volop mogelijkheden om vogels in verschillende biotopen te spotten.

Sinds een aantal jaar organiseert onze werkgroep een excursie in de Nationale vogelweek. De Nationale vogelweek wordt elk jaar in mei georganiseerd namens de Vogelbescherming. Deelname aan de excursies is gratis.

Eén keer per jaar houden we onze jaarvergadering, waarin we het programma voor het komende jaar bespreken. We proberen de meeste activiteiten 'open' te houden. Dit betekent dat ook niet-IVN leden aan de activiteiten mee kunnen doen. We vragen hiervoor meestal een kleine financiële bijdrage. Verder worden we regelmatig door derden (o.a. (basis)scholen) gevraagd om activiteiten te organiseren.

Wanneer je interesse hebt om lid te worden van de vogelwerkgroep Westerkwartier kun je je aanmelden via de website van IVN Westerkwartier.

Werkgroep Natuur

tekst
LAURA GALL

Graag willen we volwassenen en kinderen laten genieten van de natuur. Daarbij staat beleving voorop. Hoe fijn is het om ongestoord in een bos te kunnen spelen, te midden van zingende vogels en nieuwsgierige eekhoortjes. Daarvoor organiseren we "Het bos is van jou", waar kinderen op eigen gelegenheid hun fantasie kunnen uitleven. De begeleiders blijven op afstand. We doen mee aan de landelijke slootjesdagen en kiezen een mooie waterplas midden in de natuur, liefst met kwelwater. De ontdekking van een waterschorpioen met een "snorkel" aan zijn lijfje om adem te halen is een wonder en blijft je bij. Of kijk eens naar de prachtige helblauwe kleur van de waterjuffer. Ook de paddenstoelenmiddag is een jaarlijks terugkerende activiteit.

Soms gaan we naar een museum of hebben een middag uilenbraakballen uitpluizen. Bij 'Eten uit de natuur' maken we zelf de maaltijden klaar met kruiden uit bos of tuin, zoals zevenblad en hondsdrif.

De natuurwerkgroep heeft een min of meer vaste kern van begeleiders, maar nodigt graag mensen uit met speciale natuurkennis of andere kwaliteiten. Dit kunnen IVN-ers zijn of mensen van buiten het IVN. Bij de natuurwerkgroep behoren sinds kort ook de Scharrelkids. Vaak organiseren we gezinsdagen op zondag, waarbij ook grootouders welkom zijn.

Wegdorpenland- schappen in het zuidelijk Westerkwartier

tekst

GARMT RENKEMA en HERMAN DE MEIJER

Hoe is het landschap ontstaan?

De basis van het huidige wegdorpenlandschap in het zuidelijk Westerkwartier is gelegd in de ijstijden. Door de invloed van gletsjers zijn een viertal van noord-oost naar zuidwest lopende grondmorene-welvingen achtergelaten. Deze worden in ons gebied gasten genoemd, de namen van Grootegast en Lutjegast zijn daarvan afgeleid. De welvingen bestaan uit keileemruggen uit de voorlaatste ijstijd (zo'n 240.000 tot 180.000 jaar geleden). Deze welvingen zijn tijdens de laatste ijstijd (ca. 70.000 jaar geleden) met zand bedekt. Vervolgens maken we grote sprongen in de tijd. Na de ijstijden brak een warmere en nattere periode aan, waardoor grootschalige veenvorming plaatsvond. Het hele zuidelijk Westerkwartier werd ooit door veen bedekt, ook de ruggen. Daar kun je nu nog nauwelijks een voorstelling van maken.

Het huidige wegdorpenlandschap in het zuidelijk Westerkwartier ligt tussen de hoger gelegen voormalige heide- en veenontginningen in het zuidoosten en de hoger gelegen kleigronden in het noorden. Het vormt het laagstgelegen deel van de provincie Groningen. Het bestaat

uit de vier keileemruggen met dekzand, waarvan de oorsprong hierboven al werd uitgelegd. Aan de zuidzijde ligt de rug Vredewold met plaatsen als Marum, Nuis, Tolbert. Wat noordelijker loopt vanuit Opende een oostwaarts steeds smaller wordende zandrug het gebied in die eindigt bij Lucaswolde. Nog iets noordelijker ligt de rug Langewold met daarop o.a. Grootegast en Oldekerk. En nog weer daarboven ligt de kleinste rug met Lutjegast, Westerland en Oosterzand. Deze ruggen, met hun langs de wegen georiënteerde bebouwing en haaks daarop aangeplante singels, noemen we *het wegdorpenlandschap met houtsingels*.

Tussen deze ruggen liggen relatief laag tot zeer laaggelegen delen. Deze laagveengebieden liggen op, of soms net onder, NAP. Ze strekken zich noordwaarts uit vanaf de zandrug Vredewold tot aan de lijn Gerkesklooster-Grijpskerk-Zuidhorn. Lange tijd is dit gebied alleen op de in dit laagveengebied opduikende hoger gelegen ruggen (zgn. gasten) bewoond geweest. Dit landschap noemen we *het wegdorpenlandschap op laagveen*.

Het wegdorpenlandschap met houtsingels in het zuidelijk Westerkwartier

tekst

GARMT RENKEMA

“Een ideale houtsingel zou uit drie lagen moeten bestaan: een boom-, struik- en kruidlaag.”

Bewoning

Vanuit het noordelijk kustgebied en dan met name de rivieren de Lauwers en de Oude Riet gingen mensen zich vestigen. De eerste bewoning dateert van ca. 700 na Christus. De bewoners groeven het veen af en gingen op de hoger gelegen ruggen wonen. Vanuit de (weg)dorpen werden de ruggen door

een verkaveling loodrecht op de ruggen (opstreckende verkaveling) in gebruik genomen. In dat vroegere landbouwsysteem hadden de houtsingels een duidelijke functie: markering van het eigendom, vee-kering en hakhout; zgn. geriefhout, bijvoorbeeld voor afrasteringspalen en brandhout.

Oorspronkelijk werd om de zes tot tien jaar een deel van de houtsingels afgezaagd. Vervolgens liepen de bomen en struiken dan weer uit en ontstond vrij snel een dichte begroeiing. De houtsingels zijn nu nog steeds beeldbepalend voor het landschap, we spreken hier ook wel over een coulisselandschap.

Coulissenlandschap tussen Nuis en Kuzemberbalk

Naast houtsingels komen ook op enkele plekken houtwallen voor. Dat zijn bomen en struiken op een opgeworpen wal. Die zie je vooral op drogere grond. In Drenthe meer dan in Groningen. Houtsingels zie je aan één of beide zijden van sloten. Naast houtsingels komen ook andere landschapselementen voor, zoals bosjes en pingoruïnes. Pingoruïnes zijn kleine, min of meer ronde waterpjes, die in de ijstijd zijn ontstaan. Een pingo ontstond door grondwater dat onder grote druk, via zwakke plekken in de bevroren bodem, naar boven drong en daar een soort heuvel vormde. Toen het warmer werd smolt het ijs en bleef een gat gevuld met water achter. Een prachtige pingoruïne is de Snipspoel bij Opende langs het fietspad over de Leidijk. De grootste pingoruïne in Groningen, gelegen tussen Zevenhuizen en de Wilp, is het Bolmeer. Daarnaast zijn er ook gegraven dobben en poelen ten behoeve van het vee. Verder zijn de vele verspreid liggende erven en tuinen heel bepalend voor het landschap en ook voor de natuur belangrijk.

Wat voor bomen en struiken zie je in de singels?

De zwarte els is de meest voorkomende boomsoort. Daarnaast zie je op hogere en drogere plekken de wintereik, vooral nabij Opende. Verder vind je ook lijsterbes, es op vochtige/leemrijke grond en (knot) wilgen die van natte voeten houden. Incidenteel komt er ook zoete kers voor, met prachtige bloemen in het voorjaar. Ook diverse soorten struiken kun je ontdekken, zoals meidoorn, sleedoorn, hondsroos, Gelderse roos en bramen. Een ideale houtsingel zou uit drie lagen moeten bestaan: een boom-, struik- en kruidlaag. De kruidlaag ontbreekt tegenwoordig vaak of is verarmd.

Natuur- en landschapswaarden.

Houtsingels bieden vaak, in samenhang met bosjes, schuil- en voedselgelegenheid voor wild, zoals reeën en hazen. Ook nestelen er tal van (zang)vogels, zoals fitis, tjiftjaf en roodborst. Vooral struiken en bramen bieden geschikte nestgelegenheid. Oude bomen zijn belangrijk voor hollenbroeders, zoals spechten en boomklevers. In het najaar en de winter zijn zaden en bessen belangrijk voor stand- en trekvogels. Zo bezoeken grote groepen sijsjes de elzen om zaden uit de propfen te peuzelen. Soms zie je ook barm-sijzen op elzen foerageren. Ook de kramsvogel doet zich te goed aan bessen. De laatste jaren wordt ook de geelgors in het houtsingelgebied gehoord, o.a. in de Boersree.

Sleedoornbessen lijken wel op kleine pruimpjes (niet verwonderlijk want ze zijn verwant aan pruimen) en worden in het Westerkwartiers ook wel “bekketrekkers” genoemd (vanwege het samentrekkend effect in je mond). Naast geliefd bij vogels kun je met deze bessen ook heerlijke likeur maken. Ook van lijsterbessen kun je trouwens smakelijke jam maken.

Bloeiende struiken zijn belangrijk voor insecten, vlinders en bijen. Pingoruïnes en dobben zijn van groot belang voor met name amfibieën zoals kikkers en salamanders.

Het huidige houtsingellandschap is het resultaat van de eeuwenlange invloed van de (landbouwende) mens. Naast de landschappelijke waarde (kleinschalig en besloten), vertellen de houtsingels in samenhang met de verkaveling veel over de geschiedenis van het gebied (cultuurhistorische waarde).

Houtsingels

Lijsterbes

Coullissenlandschap

Ontwikkelingen in het landschap

Door de schaalvergroting in de landbouw kwam het relatief kleinschalige landschap onder druk te staan. Percelen werden vergroot ten koste van de singels. Ook de oorspronkelijke functie van de houtsingels verdween en de boeren ondervonden schade door onder andere grondverlies en schaduwwerking. Singels werden gerooid of verwaarloosd.

Op basis van een inventarisatie in 1980 was zo'n 1.100 km. aan houtsingels aanwezig. Nu, na ongeveer 45 jaar is daarvan nog ca. 500 km aanwezig. Dat betekent een verlies van ruim 50%. Bovendien is de kwaliteit van veel bestaande singels achteruitgegaan. In sommige singels staat hier en daar nog een boom of zijn de bomen hoog

opgesnoeid en zijn struiken verdwenen. In de negentiger jaren kwam gesubsidieerd onderhoud van houtsingels op gang. Uitgevoerd door Landschapsbeheer Groningen en later Collectief West (voorheen BoerenNatuur). Deze activiteiten hebben echter verdere achteruitgang in zowel lengte als kwaliteit van de singels niet kunnen voorkomen.

Wat is het toekomstperspectief?

De oude doelstelling van hakhoutbeheer voldoet niet meer aan de actuele wensen, waar het gaat om de vergroting van de biodiversiteit. Dus dat betekent dat het roer om moet. Dat zou moeten leiden tot een ander soort beheer: minder vaak kappen, meer oude bomen en ook elzen laten staan. Naast goed

beheer moet er ook gewerkt worden aan herstel van de houtsingels. Daarvoor is de medewerking nodig van boeren. Zij zullen veel meer dan nu financieel gecompenseerd moeten worden. Naast vergoedingen voor beheer is er ook compensatie voor de economische schade nodig. Dat zou voor een langere periode, bijvoorbeeld 30 jaar vastgelegd moeten worden, zodat boeren voor een langere periode zekerheid hebben. Naast de versterking van de biodiversiteit levert deze aanpak ook een bijdrage aan het vastleggen van CO2. Tenslotte draagt het ook bij aan een blijvend aantrekkelijk landschap, dat belangrijk is voor de bewoners van het Westerkwartier en onze gasten. Immers, de provincie wil zich vanuit toeristische doelen meer gaan profileren als wandelprovincie.

Het wegdorpenlandschap op laagveen in het zuidelijk Westerkwartier

tekst

HERMAN DE MEIJER

Bewoning

In tegenstelling tot de eerder besproken gasten is het laagstgelegen gebied tot aan de Middeleeuwen vrijwel onbewoond gebleven. De natte omstandigheden in de beekdalen en laagtes maakten het gebied simpelweg ongeschikt om te wonen. In de Middeleeuwen werden er in het gebied een aantal bruggen (een zgn. til) aangelegd als onderdeel van de verbindingen vanuit de stad Groningen met de ommelanden. Op de kruisingen van weg en water ontstond enige bedrijvigheid, zoals bij Gaarkeuken. Enumatil en Briltal zijn in eerste instantie kleine dorpen met wat woningen en bedrijvigheid rond het water en het naastgelegen trekpad. We typeren dit laaggelegen open landschap nu als een wegdorpenlandschap op laagveen.

Grote open polders

Als we ons vanaf de relatief hoger gelegen en meer beplante en bebouwde glaciale zandruggen naar de lagergelegen gebieden bewegen, valt de steeds groter wordende openheid op. De begroeiing die we op de hoger liggende gasten nog tegenkwamen wordt eerst halfopen en loopt langzaam over in smalle singels met hoofdzakelijk zwarte els. De vanaf de ruggen aflopende elzensingels worden minder beeldbepalend tot ze op enig moment geheel stoppen. De laagste delen in

dit landschap zijn door inklinking van de resterende veenlaag zodanig nat dat ook elzen hier niet meer willen gedijen. Dit gebied wordt, ook nu nog, gekenmerkt door veel (soms brede) sloten en poldermolens. De tussen de gasten liggende grote, open en natte laagtes zijn vooral door natte vervening van delen van het gebied (baggeren van het veen) ontstaan. De Lettelberterpetten, de petgaten bij Pasop en Bakkerom zijn daar een voorbeeld van. Ook bij Tolbert lagen veel petgaten, maar dat gebied is in de jaren '39 en '40 van de vorige eeuw ingepolderd via één van de eerste ruilverkavelingen in Nederland. Het gebied is toen geschikt gemaakt voor een achttal gemengde boerenbedrijfjes.

Voert onze route komend langs Pasop en de Tolberterpetten in noordwaartse richting, dan zie je net voor de Auwematil over de Matsloot het landschap zich in de richting van Enumatil en Zuidhorn volledig openen. Deze open veenweidegebieden waren tot aan de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw levendige weidevogelgebieden. Door de mogelijkheden die drainage, bemaling en kunstmest bieden is het daarmee verworpen tot een open, rationeel ingericht landschap, met alleen nog melkveehouderijen, met een monocultuur van hoogproductieve raaigrassen en intensief maaibe-

heer. Van het vogelparadijs is helaas weinig meer over. Tegelijkertijd zien we dat vanuit BoerenNatuur Groningen West de aangesloten boeren pogingen in het werk stellen om weidevogels, maar ook kleine landschapselementen als bijvoorbeeld elzensingels weer terug in het landschap te brengen. Dat stemt hoopvol.

In dit open landschap liggen de verspreide boerenerven als eilanden in de weidsheid. De aanwezige beplanting concentreert zich hoofdzakelijk rond de (vaak) langgerekte dorpen en langs de wegen (zgn. wegdorpen) en rond de erven. Veel van de wegen waren ooit beplant met lange linten karakteristieke Hollandse iepen, zo ook de N978, de provinciale weg die Leek verbindt met Zuidhorn. Door de iepenziekte die in de jaren '70 van de vorige eeuw door Nederland raasde is slechts een enkel exemplaar bewaard gebleven. Iets ten noorden van waar de Auwematil de Matsloot kruist, zien we vanuit het oosten, vanaf Den Horn naar 't Kret een kleine kronkelende verhoging het veengebied inlopen. Dit is een inversierug. Ooit stond dit veenlandschap in verbinding met de open zee en kwamen al meanderend eb en vloed het venige land binnen. Het water voerde stukken veen via afslag mee naar de zee, tegelijkertijd werd er ook klei

Opende, het Blotevoetenpad

De Drie Polders, waterberging

Omgeving Gaarkeuken

Lettelberterpetten, petgaten

afgezet. Toen (veel) later na inpoldering het resterende veen begon in te klinken ontstond er als het ware een omgekeerd landschap met een boven het landschap uitstekende rivierbodem. De hier in de bermen opduikende pastinaak verradt de aanwezigheid van klei in de bodem.

Landschapselementen

De verkaveling van dit open wegdorpen-landschap toont een duidelijke haakse gerichtheid op aanwezige natuurlijke beken. In de Doezumermieden is nog duidelijk te zien dat alle sloten haaks op de daar stromende Lauwers staan. Er zijn veel sloten, petgaten en enkele verspreide bosjes als landschapselementen. In de beekdalen van dit wegdorpenlandschap, met als centraal beekdal het Oude Diep, resp. Oude Riet, maar ook de Lauwers en de Gave bij Oostwold komen vochtiger omstandigheden met laagveen voor. Dit zijn nu waardevolle natuurgebieden die deel uitmaken van het Natuurnetwerk Nederland. In vroeger tijden lagen tegen de beek de zgn. ossenweiden, mieden genaamd. Dit waren weiden, zodanig laaggelegen en nat, dat een boer daar niet elke dag heen wilde om koeien te melken. Ze werden gebruikt als hooiland en voor ossen die zichzelf wel konden redde. Hiervoor waren deze gronden, vaak in gezamenlijk bezit, prima geschikt. In dit landschap zien we, ook

nu nog, her en der restanten van de vroegere vervening in de vorm van zich vaak weer tot elzenbroekbos ontwikkelende petgaten, zoals de Lettelberter- en Tolberterpetten en Bakkerom.

Als we het Westerkwartierplusspad volgen, dan lopen de etappes van Surhuisterveen via Opende Doezum, Bombay, Lutjegast, Grootegast, Gaarkeuken en Grijskerk volledig door dit wegdorpenlandschap op laagveen. Je passeert dan als wandelaar o.a. het Blotevoetenpad bij Opende, de Doezumermieden en grensrivier de Lauwers.

Gebiedsontwikkeling

Het is een utopie te denken dat we ooit nog kunnen terugkeren naar het landschap zoals oud-bewoner van het gebied Jan Boerema het zich herinnert, met grote zwermen op krabbenscheer nestelende zwarte sterns en volop bloeiende dotterbloemen in het Oude Diepdal. Er is de afgelopen jaren echter hard gewerkt aan aanpassingen aan het watersysteem. Doordat de natuurlijke gang van water altijd naar het laagste punt leidt, biedt juist dit centraal en laaggelegen deel van de gemeente Westerkwartier volop mogelijkheid tot waterberging met natuurontwikkeling. De beekdalen in het gebied worden geschikt gemaakt voor het langer vasthouden van water, zowel in perioden van extreme neerslag als bij droogte. Het watersysteem, met zijn beken zoals het Oude Diep en de Oude Riet die het water afvoeren richting Reitdiep en Lauwersmeer, vormt steeds meer de basis van dit landschap en de beekdalen worden steeds natuurlijker ingericht met onder andere een meer meanderende loop van de beek. In combinatie met natuurontwikkeling is een oogstrelende keten van natte natuurgebieden ontwikkeld, vaak in beheer bij Staatsbosbeheer, waar waterberging integraal deel van uitmaakt.

Het heide- en veen-ontginningslandschap van het zuidelijk Westerkwartier

tekst
HERMAN DE MEIJER

Nietap, Natuurschoonbos

Leekstermeer - IVN Dauwtrappen 2024

Jilt Diksheide, restant hoogveen

Tolbert, coulissenlandschap

Plaatsbepaling

Het grote heide- en veenontginningsgebied vinden we in de zuid- en zuidoosthoek van onze gemeente. Het wordt aan de noordkant globaal begrensd door de lijn Opende, Zethuis, Trimunt, Marum, Jonkersvaart en Leek en loopt door tot aan (en over) de Friese en Drentse provinciegrens. Het heide- en veenontginningslandschap in het zuidelijke Westerkwartier vindt zijn oorsprong in de middeleeuwen en is ontstaan door

de ontginning van veengebieden voor de winning van turf. Het voormalige hoogveengebied tussen het Drents Plateau en de zandrug Vredewold is als een trechter ingetekend in de topografische kaart uit 1937. Het laagstgelegen deel, de smalle 'tuit', was het huidige Leekstermeergebied. De 'open bovenkant' van het trechtervormige hoogveenmoeras tussen Een, Bakkeveen en Siegerswoude, ruim zeven meter hoger gelegen dan het Leekstermeer, vormde in later jaren de natuurlijke scheidslijn tussen de Nienoordse en de Friese verveningsactiviteiten. Het huidige veenkoloniale zuidelijk Westerkwartier is het resultaat van deze grootschalige hoogveen-exploitatie.

De veenwinning

Een hoogveenmoeras is alleen aan de randen te betreden. Pas rond 1550 werd de eerste infrastructuur aangebracht. Tot die tijd werd er hooguit voor eigen gebruik wat turf gestoken, waar mogelijk graasden

wat schapen. Vanaf de zandrug Vredewold was men begonnen met enige landbouw, de zgn. bovenveen-cultuur.

Vanuit de dorpen op de rug Vredewold werd het recht van opstrek zowel voor als achter de boerderij toegepast. Een leidijk zoals de Carolieweg – Grouwweg ten noorden van het Drents Plateau en de Leidijk ten zuiden van Opende – Kornhorn was de eerste vorm van bescherming tegen overvloedig water uit het hoger gelegen veen. Afhankelijk van de aanleg van akkerland werd zo'n dijk nog wel eens verlegd. Het centrale hoogveen-gebied zelf kende lange tijd geen nederzettingen. Dit veranderde pas toen de vervening vanaf ca. 1600 grootschaliger werd opgepakt.

Het bekendst is de turfwinning vanuit Nienoord, maar er waren in later jaren meer ontginners, onder wie Ludolf Coenders. Veenontginning was een arbeidsintensief proces,

dat grote delen van de afgegraven bodem als 'woeste gronden' achterliet. De van Ewsums hadden geen belang bij verdere ontwikkeling van het gebied en toen rond 1650 de turf was gewonnen liet men het opnieuw als woestenij achter. Ook het uitgestrekte, op een zandrug liggende, hoogveengebied rondom Trimunt en Opende werd na het weghalen van het veen in 'woeste' staat achtergelaten.

De woestenij ontgonnen

Vanaf 1900 werd in hoog tempo het heideveld rond Trimunt ontgonnen. In 1930 was vrijwel alle heide omgezet in een open weidegebied waarin meerdere petgaten aan de vervening herinnerden. Het Haarserveld bij de Haar (Marum) onderging hetzelfde lot.

Ook rond Zevenhuizen begon men begin 20e eeuw met de ontginning van de heidegronden die gezien werden als woestenij. In 1908 kocht Gerard Bakker, burgemeester van

Uithuizen een groot gedeelte van het heideveld. Vanaf toen begon het landschap te veranderen. Met het plan een grote boerderij te stichten kwam er ook werkgelegenheid. Bakker liet vanaf 1910 begaanbare wegen aanleggen waaronder de Bremerweg. Er werd ontgonnen, d.w.z. gedraineerd en geploegd, het laatste veen werd afgegraven en op de hoogste zandkoppen werden dennen geplant (het latere Harense Bos).

Dit alles brengt ons bij het heide- en veen-ontginningslandschap zoals we dat nu nog kennen: Een landschap met op sommige plekken nog altijd een rijke biodiversiteit aan planten, insecten en vogels.

De geschiedenis van het landschap laat zich ook nu nog lezen aan de hand van zijn karakteristieke percelen, sloten, kanalen en wijken, vallaten (schutsluizen) en stuwen, leidijken, kleine resterende stukjes hoogveen en ontginningsbosjes.

Ook straatnamen herinneren aan het verleden zoals bv. Leidijk, Ontginningsweg, Grouwweg, Carolieweg en Brandparken (de plek waar op 12 juni 1833 de veenbrand die de vierhoek De Wilp-Marum-Tolbert-Zevenhuizen totaal had geblakerd, tot stilstand kwam).

Westerkwartierpluspad

De rijkheid aan landschappen, plantensoorten en vogels is optimaal te beleven door het lopen van delen van het Westerkwartierpluspad. Aangezien het pad door en om de verschillende landschapstypen van het Westerkwartier voert, is het pad een ideaal middel om het heide- en veenontginningslandschap in zijn volle omvang te ervaren. Vanaf Kornhorn loopt de route van het Westerkwartierpluspad ruim 10 km. langs de randen van een heide- en veenontginningslandschap, voordat het in de richting van Drachtstercompagnie de gemeente- en provinciegrens passeert en verder loopt.

Werkgroep Eten uit de Natuur

tekst
JANNIE REINDERS

Onkruid eten? Ja, dat kan en we noemen het “Eten uit de natuur”.

Tijdens de natuurgidsencursus had ik mij verdiept in het plukken en eten van onkruid en in het voorjaar van 2015 werd de eerste workshop georganiseerd in samenwerking met de IVN-activiteitenwerkgroep Leek. We konden destijds terecht op de natuurcamping in Lettelbert. Een mooie locatie, waar veel onkruid geplukt kon worden. Op het te maken menu stond o.a. soep, slamix, kruidenboter en thee. Het was regenachtig, koud weer, waardoor we lekker warm bij het kampvuur aan het werk gingen.

Het jaar daarop, in 2016, werd dezelfde activiteit aangeboden in Peebos, bij de theetuin, waar we gebruik mochten maken van de keuken. We noemden de workshop: “Verrukkelijk onkruid”, iets uitdagender misschien? We maakten soep, gevulde eieren, slamix en kruidenboter met thee van watermunt. Gezamenlijk plukken, gerechten bereiden, eten, afwassen, en dat in een prachtige omgeving: het was een waar feest. De workshop was een succes en is gedurende een paar jaar georganiseerd bij de werkschuur van Staatsbos-beheer in Peebos. Het werd een gezinsactiviteit. Dat betekende dat de workshop voor zowel kinderen als volwassenen geschikt was. Er kwam wat ook meer variatie in de gerechten.

Op enig moment werd de workshop ook aangeboden aan basisscholen in het Westerkwartier. We gingen samenwerken met NDCE (Stichting voor natuur-, duurzaamheids- en cultuureducatie) Westerkwartier. De samenwerking kwam tot stand, omdat de workshop uitstekend past in het programma “Jong Leren Eten” van de GGD. Onkruid noemden we voortaan “niet gezaaide kruiden” en de workshop werd weer “Eten uit de Natuur” genoemd.

Kwamen de leerlingen in eerste instantie naar Peebos, tijdens de coronaperiode zijn we naar de leerlingen toegegaan. Dat doen we nu nog steeds. Nadeel was en is, dat rondom de scholen meestal niet geplukt kan worden (niet schoon genoeg of te weinig wilde begroeiing). In de loop der tijd zijn we gaan samenwerken met Het Groninger Landschap, daardoor kunnen we gebruik maken van bijvoorbeeld de Coendersborg.

Er is nog steeds veel belangstelling voor “Eten uit de Natuur”, vandaar dat we in het jubileumjaar de cursus ‘Proef de Natuur op je Bord’ aanbieden, waar zeer veel enthousiaste deelnemers op af zijn gekomen.

Werkgroep Microscopie

tekst
LISETTE DE VRIES

De jongste werkgroep van IVN Westerkwartier is de microscopie-werkgroep. Deze is ontstaan, nadat we in 2023 het aanbod kregen vanuit Stichting Oudheidkamer Fredewalda om in de Cazemierboerderij in Tolbert een microscoopmiddag te organiseren. De Stichting Oudheidkamer Fredewalda had via de Rijksuniversiteit Groningen een digitale microscoop gekregen in het kader van de viering dat Frits Zernike 70 jaar geleden een Nobelprijs ontving voor zijn uitvinding van de fasecontrastmicroscoop. Bij deze gelegenheid werd er aan zeventig (maatschappelijke) organisaties in de provincie Groningen een digitale microscoop geschonken onder de voorwaarde dat zij meedoen aan de publieksdag. De microscopen zijn voor de deelnemende instellingen een blijvende herinnering aan de festiviteiten. Ze blijven in bezit van de instellingen en deze kunnen ze in de toekomst blijven gebruiken.

In 2024 werd deze microscoopactiviteit herhaald en kregen we wederom vanuit de Rijksuniversiteit Groningen een digitale microscoop. Inmiddels hadden wij zelf ook vijf microscopen via het Groninger Landschap in bruikleen gekregen, zodat we voortaan zeven micros-

copen kunnen inzetten! Het idee is dat we als microscopie-werkgroep activiteiten organiseren, gericht op jong en oud, waarbij mensen zelf materialen kunnen meebrengen om onder de microscoop te bekijken. Wij zorgen zelf ook voor een divers en uitdagend aanbod van materialen uit de natuur. De digitale microscopen kunnen we aansluiten op een groot beeldscherm, zodat iedereen kan meekijken en alles zeer vergroot is te zien.

Zo hebben we bijvoorbeeld de facetogen van een hoornaar kunnen bekijken, de ogen van een huisspin kunnen tellen, de nog levende mijten in de vacht van een (dode) hoornaar kunnen waarnemen, een galwesp zien ontwaken uit een doorgesneden galappel, de mooiste kleuren als pixels van een vlindervleugel kunnen zien, de eitjes in de doorzichtige ingewanden van een watervlo kunnen bekijken en de sporen van een varenblad van heel dichtbij kunnen zien! Het mooiste waren toch wel de levende wezens die we onder de microscoop hebben kunnen bekijken, bijvoorbeeld rupsen en waterdiertjes. De microscopen zijn een waardevolle aanvulling bij activiteiten zoals bijvoorbeeld bodemdierendagen, slootjesdagen en uilenballen pluizen.

Pareltjes in het landschap

tekst

HERMAN DE MEIJER

Binnen de in dit jubileumblad beschreven Westerkwartier-landschapstypen bevinden zich een aantal door IVN Westerkwartier benoemde 'pareltjes'. Dit zijn kleine landschapselementen die qua natuurbeleving of ecologische waarde boven het gemiddelde uitsteken.

In veel van deze 'pareltjes' zijn onze werkgroepen actief in de vorm van publieksactiviteiten of voor studie en inventarisatie door onze vogel- of plantenwerkgroepen. Achtereenvolgens worden onderstaand, per landschapstype, deze 'pareltjes' benoemd en kort beschreven. We hanteren daarbij de volgorde waarin de landschapstypen in dit magazine zijn beschreven.

Ezinge

Nanninga's bos

Het dijken-landschap

Het open dijkenlandschap is als grootschalig, veelal als akkerland ingericht, landschap zelf al een bezienswaardigheid. Rondom het ten behoeve van gasopslag aangelegde terrein tussen Gripskerk en Kommerzijl ligt een prachtig park, het NAM-park Noorderriet. Dit park krijgt van ons het predicaat 'pareltje'.

Het wierden-landschap

Het wierdenlandschap van Mid-dag-Humsterland is een ongerept boerenland en het oudste cultuurlandschap van Nederland. Als zodanig is het dan ook een Nationaal Landschap met alle bescherming die daarbij hoort. Een 'parel' van nationale omvang. Twee dorpen in dit landschap willen we benoemen: Ezinge met zijn bijzondere wierde en het Wierdenmuseum. En het beschermd dorpsgezicht van de radiale wierde Niehove.

Het wegdorpenlandschap met houtsingels

In de wat hoger gelegen wegdorpen met houtsingels komen we enkele borgterreinen tegen, zoals Nienoord (Leek), de Notoaristuun (Grootegast) en de Coendersborg (Nuis). Een versterkte boerderij als de Rikkerdaborg te Lutjegast en het Iwema Steenhuis te Niebert vinden we eveneens in dit iets hoger gelegen wegdorpenlandschap. Ook parken

en bosjes vinden we hier zoals het Dorpsbos te Oostwold, het Smitpark in Zuidhorn en het Doezumerbos met vlindertuin in Doezum.

Het wegdorpenlandschap op laagveen

In de laagveengebieden liggen verschillende pareltjes, waarvan het bestaan terugvoert op de veelal kleinschalige veenwinning of de gebruiksmogelijkheden van de natte venige bodem.

De eerdergenoemde Tolberterpetten en de Bakkerom zijn petgatencomplexen, maar ook de Lettelberterpetten is een kleinschalig pettencomplex uit de eerste helft van de 20e eeuw.

De Hooge Reed is een wandelpad ten noorden van (de) Bombay. Hier leefden ooit keuterboertjes in bittere armoede op een klein stukje land te midden van zeer natte graslanden. Samen met de melk en het vlees van enkele dieren leverde het werk net genoeg op om zelfvoorzienend te zijn.

In diezelfde omgeving ten oosten van Lutjegast vinden we het Abel Tasmanpad. Eveneens een wandelpad in een natte omgeving, maar met volop aandacht voor deze in Lutjegast opgegroeide zeeman. De Doezumermieden staan bekend om zijn rijke plantengroei. De bloe-

Coendersbos, Heideterreintje

Lettelberterpetten

Bre(e)merbos, Zevenhuizen

menweelde is deels te danken aan kwelwater, dat in het gebied aan de oppervlakte komt. De voormalige legakkers bieden in het voorjaar een bont kleurenpalet, met planten als koekoeksbloem en pinksterbloem. Van weer een andere orde is de Kuzumerkooi bij Oldekerk, een goed onderhouden eendenkooi in een 10 ha. groot landschapspark.

Ook de Marumerlaage bij Marum beschouwen we als een, weliswaar iets meer stroomopwaarts gelegen, pareltje in dit laagveengebied. En de Onlanden, hoewel formeel buiten onze gemeente vallend, beschouwen we als een prachtige parel, waar de Drentse beken samenvloeien in een weids wetland, waar talloze planten- en diersoorten hun thuis hebben gevonden.

Het heide- en veenontginningslandschap

Ten noorden van de A7 liggen langs het Westerkwartierpluspad het Curringherveld, het bos bij Trimunt en

de Jilt Dijksheide. Het Curringherveld, nabij Kornhorn toont een mini-dwarsdoorsnede van het landschap van het Westerkwartier. De Jilt Dijksheide is het enige overgebleven heidegebied op (ingedroogd) hoogveen in het Westerkwartier. Er vlakbij ligt het Trimunter ontginningsbos, aangelegd in de jaren '30 van de vorige eeuw.

Ten zuiden van de A7 liggen in het heide- en veenontginningslandschap enkele 'pareltjes'. Formeel net buiten dit landschapstype vallend is het Haarsterbos bij Marum, het oudste bos in het Westerkwartier, gelegen op de oever van het Oude Diep. Ook het Coendersbos in Nuis hoort formeel net niet bij het heide- en veenontginningslandschap. Midden in dit ca. 2 km. lange smalle bos ligt nog een klein verscholen heideterreintje.

Wél binnen dit landschapstype gelegen zijn het Nanninga's Bos, in de 19e eeuw aangelegd door de familie

Niemeijer, later overgenomen door de Nanninga's als (mislukt) houtproductiebos en het Harense Bos, geplant op een zogeheten haar: een zandige verhoging ontstaan door de wind in de tijd dat het gebied nog een zandverstuiving was. In het oosten ligt het bos wel twee tot drie meter lager dan in het westen. Ook het nabijgelegen Bolmeer is een bezoekje waard. Het is een pingoruline, ontstaan in de laatste IJstijd en in het begin van de 19e eeuw bij een afgraving weer tevoorschijn gekomen.

Aan de (verlengde) Veldstreek, nabij huisnummer 45 vind je de toegang tot het Gemeentebosje (of Bre[e]merbos), omstreeks 1954 aangelegd. In Zevenhuizen zelf is nog een bezoekwaardig parkje achter het sportcomplex. En ook het Natuurschoonbos in Nietap verdient zondermeer het predicaat 'parel'.

